

D e z s ő László

Tipológia és kontrasztív nyelvtan a nyelvoktatásban

[Előadásában Balázs János igen világosan és tömören foglalta össze a kontrasztív módszer alkalmazásának alapkérdéseit, és számos példával illusztrálta elméleti-módszertani megállapításait. Mi referátumának első részéhez kívánunk hozzászólni, s a kontrasztív grammatika és a tipológia viszonyáról szólnunk valamivel részletesebben.

Az utóbbi években jelentős helyet foglalnak el a kontrasztív nyelvészeti vizsgálatok világszerte a nyelvtudományban, a nyelvoktatásban. Egyesek a kontrasztív nyelvészet divatjáról is beszélnek. A divatból csak annyi igaz, hogy a kontrasztív nyelvészet az érdeklődés középpontjába került a nyelvoktatók körében, s már kezdenek tudni róla a nyelvtanulók hatalmas táborában is, akik ha nem is ismernék ezen a néven, írásbeli dolgozataikban és szóbeli feleleteikben okvetlenül találtak azokkal a tünetekkel, amelyek gyógyításában a kontrasztív nyelvészet hivatott segédkezni. Ezek a tünetek az anyanyelv rendszerének hatásában, ebben a vonatkozásban káros befolyásában, a célnyelv szabályrendszerének eltorzulásában jelentkeznek, ami az anyanyelv és célnyelv rendszerének nem kellő konfrontálásából adódik. A kontrasztív nyelvészeti kutatások a két nyelv rendszerének általánosabb, tipológiai igényű leírására, az idegen nyelv-elsajátítás folyamatának elemzésére: tananyag-elemzésre, a hibák elemzésére épülnek. A nyelvészet feladatát taglalva helyesebb az idegen nyelv elsajátítás nyelvészeti komponenséről beszélnünk, amelynek része a két nyelv egybevető leírása, a hibaelemzés, a tananyagprogramozás nyelvészeti vizsgálata.

A nyelvelsajátítás nyelvészeti komponense e feladatok megoldásában a tipológusra, mint alaptudományra támaszkodik: az egyes nyelvek egybevető leírása legáttekinthetőbben azoknak az egyetemes és típuszabályoknak ismeretében végezhető el, amelyek a

konfrontálendő két nyelvben realizálódnak. A tipológiai egybevetés egyidős a történeti összehasonlító vizsgálattal, a tipológia egyik megteremtője Wilhelm von Humboldt, a nyelvelemet megalapítója, aki egyúttal kitűnő komparatvista is volt. Később azonban a rokon nyelvek összehasonlításának útjai elváltak a tipológiai egybevetésétől. Ez szükségszerű volt, de egyiknek sem vált hasznára: a tipológia vizsgálati területe erősen leszűkült, nem konkretizálódott eléggé, a komparatviztika pedig az egyes nyelvcsaládok sajátosságaira korlátozódott, nem kereste az általánosabb törvényszerűségeket. A tipológiai hasonlítás fő területe az alaktan volt sokáig. Mind a kétféle összehasonlításban az alaktan állt középpontban. Sajnos, az alaktani típusok megállapításához jó ideig téves interpretáció is járult: a nyelvek fejlettségéről vontak le következtetést maguk a tipológusok is, s ez a laikusok között felnagyítva terjedt el. A mondattani tipológia is az alaktanihoz kapcsolódott kezdetben, s csak a mondattani kutatások önállósulásával, sőt középpontba kerülésével bontakoztak ki az önálló mondattani tipológiai kutatások. Ez utóbbi körülmény és a nyelveleméleti kutatások megélénkülése folytán a tipológia egyre nagyobb fontosságot kapott a modern nyelvtudományban.

A tudományos-technikai forradalom korszakában élünk. A nemzetközi kooperáció az idegen nyelvek oktatásának világméretű fellendüléséhez vezetett. Egyre többen és lehetőleg rövid idő alatt akarják aktívan elsajátítani az idegen nyelveket. Ez egyre nagyobb követelményeket támaszt a nyelvoktatás egyik alaptudománya, a nyelvészet elé. Mondtuk, hogy a nyelvészeti diszciplínák közül a tipológia az, amely tárgyánál fogva hivatott arra, hogy az idegen nyelvoktatás alapjául szolgáljon a nyelvészeti komponensen belül. Ezt ma már általában felismerik mind a nyelvészek, mind a nyelvészetet is művelő nyelvoktatók, legföljebb azon lehet csodálkozni, hogy a nyelv-tipológia és az idegen nyelv oktatása nem találkozott előbb. Ennek a tudománytörténeti oka eléggé kézenfekvő: mindkét tudományág régebben a nyelvtudomány periferiális területei közé tartozott, s egymásról keveset tudtak. Hadd világítsam meg ezt egy hasonlattal: két budapesti hiába él ugyanabban a városban, ha egyik Rákospalotán, a másik Budafokon lakik, s a kerületéből nem mozdul ki, aligha találkoznak egymással. A nyelv univerzális törvényeit szemlélő tipológus aligha akadt össze a nyelvoktató nyelvészszel, akit teljesen

lekötött az, hogyan tudná megtanítani az idegen nyelv tanulói számára oly nehezen megfogható sajátságait, finomságait. Ha a hasonlatom sántított is, egy tanulságot mindenképpen lényeges figyelembe venni. A tipológia és a nyelvoktatás nyelvészeti problematikájának vizsgálata csak akkor találkozhat eredményesen, ha a nyelvoktatás kérdéseit a maguk konkrétságában ugyan, de a megfelelő elméleti háttérrel együtt tudjuk elemezni. A tipológiának viszont ki kell terjesztenie kutatási körét a nyelv egyetemes és típuszabályain kívül a nyelv-elsajátítás tipológiai problematikájára is.

(~~Hadd szóljak néhány szót az utóbbiról.~~) A tipológia, sőt a nyelvészet eredményeit elsősorban a tankönyvírásban kell figyelembe venni. Mivel azonban a tankönyvek - ha egyáltalán vannak - mindig kiegészítésre, javításra szorulnak, az alkotó szellemű, újításra kész pedagógusnak is jó ismerni a kontrasztív nyelvészet eredményeit. A nyelvésznek viszont tanulmányoznia kell a tananyag programozását a tankönyvekben, vizsgálnia kell azt, hogyan sajátítják el a hallgatók az előírt anyagot, hogyan alkotnak ennek alapján helyes vagy téves szabályokat, mi módon sikerül a jó pedagógusnak megtanítani az idegen nyelvet a tankönyv segítségével, esetleg annak ellenére. Röviden: a nyelvész, a tipológus feladata nemcsak az, hogy szembeállítsa a két nyelv rendszerét, hanem az is, hogy vizsgálja az idegen nyelv tanulási folyamatát. Ez új, sőt merőben új feladat elé állítja a nyelvészt, a tipológust, s arra sarkallja, hogy keresse a kapcsolatot a nyelvoktatókkal.

Hazánkban jelenleg több szervezett kontrasztív nyelvészeti munkálat van folyamatban: a magyart mint anyanyelvet és célnyelvet vetik össze a szerbhorvással és angoljal, tehát kétarcú kontrasztív vizsgálatot végeznek. A hazai orosz, ill. francia tanítást segítik az orosz-, ill. francia-magyar kontrasztív nyelvészeti vizsgálatok. Kolozsvárt román-magyar, Pozsonyban szlovák-magyar egybevető nyelvészeti kutatások folynak. Ezeknek a vizsgálatoknak a során elsősorban a két nyelv megfelelő részrendszereit vetik össze, de az orosz- és főleg az angol-magyar munkálatban már jelentős szerepet kap az idegen nyelv elsajátításának az elemzése is.

Azok a kollégák, akik idegen anyanyelvűeknek oktatják a magyar nyelvet, jelentős segítséget adhatnának hazánknak az említett

újszerű kutatásokban, abban, hogy a nyelvészet szemszögéből, tervszerűen vizsgálják a magyar nyelv tanításának folyamatát. Ezen belül különös figyelmet lehet fordítani az egyes részrendszerek tanítására és tanulására, arra, hogyan kapcsolódnak ezek össze a nyelvelsajátítás folyamatában.